

# KRAŠTO MUZIEJAUS DRAUGIJA IR KRAŠTO MUZIEJUS KLAIPĖDOJE. ARCHEOLOGINĖS VEIKLOS ASPEKTAI 1924–1939 M.

Linas Tamulynas

## ABSTRACT

The article analyses available information concerning the Regional Museum Society in Klaipėda (1924–1939). The paper presents the archaeological material that the Society's members collected, investigated and presented, as well as evaluates the proceedings of the Society. In 1924, the only public organization seeking to establish a museum – Regional Museum – was founded in Klaipėda. German, as well as Lithuanian intellectuals took part in the activities of the Society during the initial stage. In 1931, the Society achieved its main goal – Regional Museum was opened in Klaipėda. The character of the Society's activities predetermined its adoption of an East Prussian public-scientific organizational structure. Political events of 1933–1934 in Germany (National Socialist Party came to power) and in Klaipėda (pro-Lithuanian government established) changed the character of the Society – it became a regional studies organization with its activities restricted to a local scale.

KEY WORDS: history of archaeology, Klaipėda Region, Regional Museum, Regional Museum Society.

## ANOTACIJA

Straipsnio tikslas – išanalizuoti turimą informaciją apie 1924–1939 m. Klaipėdoje veikusią Krašto muziejaus draugiją ir jos narių pastangas kaupti, tirti ir pristatyti visuomenei archeologinius rinkinius bei įvertinti jos veiklą stengiantis įgyvendinti šiuos tikslus. 1924 m. Klaipėdoje įkurta Krašto muziejaus draugija – vienintelė visuomeninė organizacija Klaipėdos krašte, kurios tikslas – muziejaus steigimas. Draugijos veikloje pradiniam etape dalyvavo tiek vokiečių, tiek lietuvių tautybės inteligentija. 1931 m. draugija pasiekė savo pagrindinį tikslą – Klaipėdoje buvo atidarytas Krašto muziejus, jos veiklos kryptys sudarė sąlygas jai tapti Rytprūsių modelio visuomeninė-mokslinė organizacija. 1933–1934 m. politiniai įvykiai Vokietijoje (nacionalsocialistų partijos atėjimas į valdžią) ir Klaipėdos krašte (prolietuviškai nusiteikusių valdžios išgalėjimas) pakeitė draugijos veiklos pobūdį ir ji tapo tik kraštotyrine organizacija.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: archeologijos istorija, Klaipėdos kraštas, krašto muziejus, krašto muziejaus draugija.

*Linas Tamulynas, M. A., doktorantas, Vilniaus universiteto  
Istorijos fakulteto Archeologijos katedros lektorius  
Universiteto g. 7, LT-01513 Vilnius  
El. paštas: linas.tamulynas@gmail.com*

Nuo XIX a. vidurio Rytprūsiuose, kaip ir visoje Europoje, pradėtos steigti visuomeninės kraštotyrynės draugijos, kurių tikslas buvo proistorinės ir etnografinės medžiagos rinkimas bei studijos, muziejų steigimas. Daugelio didesnių miestų inteligentija prestižo reikalu laikė tokios draugijos steigimą, tačiau šis reiškinys nepasiekė tos Rytprūsių dalies, kuri po Pirmojo pasaulinio karo žinoma kaip Klaipėdos kraštas. Taip įvyko greičiausiai todėl, kad šiame tolimame provincijos pakraštyje nebuvo nei mokslo, nei kultūros centrų. XIX a. didžiausiame šio regiono mieste – Klaipėdoje nebuvo aukštųjų mokyklų, nesitelkė mokslo potencialas ir vietinė šviesuomenė prie „kraštotyrinio sąjūdžio“ prisidėjo dalyvaudama Karaliaučiuje, Įsrutyje ar Tilžėje įsteigtų draugijų veikloje. Padėtis Klaipėdoje ėmė keistis prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą, kai pradėjo ryškėti vietos inteligentijos pastangos mobilizuoti jėgas praeities tyrimų veiklai, organizuojant vietinę praeities tyrimais užsiimančią draugiją, kurios būtinas atributas turėjęs būti muziejus.

Po 1923 m. sausio mėn. suorganizuoto ginkluoto sukilimo Klaipėdos kraštas buvo prijungtas prie Lietuvos Respublikos autonomijos teisėmis. Politiniai pokyčiai turėjo tiesioginę įtaką kultūros padėčiai krašte. Pakitusi oficialioji ideologija sudarė prielaidas krašto istorijos ir proistorės suvokimo bei interpretacijų pokyčiams, atsirado būtinybė steigti vietinę kraštotyrinę organizaciją, galin-

čią suvienyti visus, besidominčius Klaipėdos krašto praeitimi. Tokia organizacija buvo įsteigta 1924 m. Klaipėdoje įkūrus Krašto muziejaus draugiją, kurios pastangomis nuo 1931 m. Klaipėdos visuomenei atvertas Krašto muziejus<sup>1</sup>.

Šio straipsnio tikslai – išanalizuoti turimą informaciją apie 1924–1939 m. Klaipėdoje veikusią Krašto muziejaus draugiją ir jos narių pastangas kaupti, tirti ir pristatyti visuomenei archeologinius rinkinius bei įvertinti jos veiklą stengiantis įgyvendinti šiuos tikslus<sup>2</sup>.

Apie Klaipėdoje veikusių visuomeninių organizacijų (draugijų) veiklą, susijusią su proistorės ir archeologijos tyrimais bei populiarinimu, daugiausia informacijos paskelbta to meto periodinėje spaudoje (leidiniuose „Pagalba“, „Prūsų lietuvių balsas“, „Klaipėdos žinios“, „Lietuvos keleivis“, „Vakarai“). Įvairių organizacijų pastangomis įkurti muziejų Klaipėdoje domėjosi ir 1949 m. įsteigto Klaipėdos kraštotyros muziejaus (1989 06 16 pervadinto Mažosios Lietuvos istorijos muziejumi) darbuotojai Bronė Elertienė ir Jonas Putrius. Kai kurie jų parengti straipsniai publikuoti<sup>3</sup>, tačiau išskirtinę vertę turi rankraštinė medžiaga, saugoma Mažosios Lietuvos istorijos muziejuje<sup>4</sup>, kurioje yra daugiau medžiagos nei publikacijose. Su aptariama tema susijęs ir 1999 m. paskelbtas tuometinės Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus archeologės Rasos Banytės-Rowell straipsnis<sup>5</sup>, kuriame, remiantis iki tol istoriografijoje nenaudotu šaltiniu – Dienynu (muziejaus fondų inventorine knyga), aptarti Krašto muziejuje Klaipėdoje buvę archeologiniai eksponatai ir jų radimvietės.

Pagrindiniai šaltiniai, kuriais remtasi rašant šį darbą – spaudoje skelbta informacija, Krašto muziejaus Klaipėdoje Dienynas<sup>6</sup>, minėtos J. Putriaus, B. Elertienės publikacijos ir rankraščiai bei išlikusi negausi archyvinė medžiaga.

### **Pirmieji bandymai organizuoti muziejų Klaipėdoje (iki 1924 m.)**

Pačiu pirmuoju žinomu Klaipėdoje buvusiu ir visuomenei prieinamu senienų rinkiniu reikėtų laikyti Klaipėdos gimnazijos muziejų. Apie šio rinkinio sudarytojus, sudarymo pradžią ir likimą žinių neišliko. Pirmoji informacija, kad šioje mokyimo įstaigoje saugotos įvairios senienos, paskelbta pranešime apie Šlažių pilkapių tyrinėjimus 1878 m., kuriuos vykdė studentai O. Scherbringas

<sup>1</sup> Istoriografijoje Draugija ir Muziejus vadinami „Klaipėdos krašto“, tačiau šis pavadinimas nėra tikslus, nes vokiečių kalba jų pavadinimuose buvo žodžių junginys „Landesmuseum in Memel“ arba „Memeler Landesmuseum“, o ne „Museum des Memellandes“. Dėl šios priežasties, t. y. vengiant neteisingos apeliacijos į Klaipėdos kraštą, kaip istoriškai susiklosčiusią sritį, Draugijos ir Muziejaus pavadinimas verstinas kaip „Krašto muziejaus Klaipėdoje draugija“ ir „Krašto muziejus Klaipėdoje“.

<sup>2</sup> Už pagalbą rengiant šį straipsnį dėkoju Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus darbuotojams, ypač – archeologei I. Masiulienei, taip pat Lietuvos nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyriaus vedėjai J. Steponaitienei, kolegoms dr. R. Banytei-Rowell, dr. A. Bliujienei, G. Grižui, K. Rickevičiūtei už suteiktą informaciją apie archyvinę medžiagą.

<sup>3</sup> ELERTIENĖ, B. *Klaipėdos kraštotyros muziejus*: tarnybiniam naudojimui. Klaipėda, 1975; PUTRIUS, J. Mažosios Lietuvos muziejus Tarpukario laikais. *Mažoji Lietuva*, 1991 12 12, Nr. 47 (137), p. 12.

<sup>4</sup> PUTRIUS, J. *Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus proistorės bruožai*. Mašinraštis. Klaipėda, 1989. *Mažosios Lietuvos istorijos muziejus* (toliau – *MLIM*), inv. nr. 1480; ELERTIENĖ, B. [Be pavadinimo]. Rankraštis. Klaipėda, 1994. *MLIM*, inv. nr. 39828.

<sup>5</sup> BANYTĖ-ROWELL, R. Pozostałości zbiorów archeologicznych dawnych muzeów kraju Kłajpedzkiego. In: *Archeologia ziem pruskich. Nieznane zbiory i materiały archiwalne. Ostróda, 15-17 X 1998*. Red. M. J. HOFFMANN, J. SOBIERAJ. Olsztyn, 1999, S. 27–39.

<sup>6</sup> Klaipėdos Krašto Muziejaus Dienynas / Tagebuch des Landesmuseums in Memel / Klaipėda. *MLIM*, inv. nr. 5583.

(O. Scherbring) ir G. Froelichas (G. Froelich) bei gimnazijos direktorius prof. Grosse<sup>7</sup>. Pranešime nurodyta, kad tais metais vykdytų tyrimų metu rasti radiniai perduoti būtent Klaipėdos gimnazijos muziejui<sup>8</sup>. 1879 m. profesorius Grosse Karaliaučiaus muziejui „Prussia-Museum“ padovanojo smeigtuką įvijine galvute ir žalvarinį karoliuką, rastus minėtų kasinėjimų metu<sup>9</sup>. 1887 m. vasario 19 d. Berlyno Antropologinės draugijos posėdyje pristatyti radiniai iš Labotakių, kurie buvę rasti 1882 m. ir saugoti minėtoje mokytojo įstaigoje<sup>10</sup>. 1893 m. Labotakių radinius iš tuomet jau Karalienės Luizės vardu pavadintos gimnazijos perėmė Karaliaučiaus draugija „Altertums-gesellschaft Prussia“<sup>11</sup>. Ar Gimnazijos muziejuje buvo daugiau archeologinių eksponatų ir koks jų likimas, kol kas žinių nėra.

Kitu žinomu bandymu organizuoti muziejų Klaipėdoje reikėtų laikyti draugijos „Sandora“ 1906 m. visuotiniame susirinkime priimtą sprendimą įkurti senosios spaudos muziejų-biblioteką<sup>12</sup>. Reikia sutikti su J. Putriaus nuomone, kad tai buvo pirmas rimtas (bent jau iki šiol žinomas) bandymas Klaipėdoje steigti visuomeninį muziejų. 1910 m. spaudoje pasirodė keletas žinučių, kuriose minima, kad Klaipėdoje įkurta draugija, kuri rūpinasi muziejaus steigimu<sup>13</sup>. Šios draugijos sąsajos su „Sandora“ nėra įvardytos ir visai neaišku, ar tai buvo dvi skirtingos, ar viena draugija. Laikraštyje „Pagalba“ 1911 m. išspausdinta žinutė apie „Sandoros“ draugijos muziejui padovanotus daiktus<sup>14</sup> lyg ir leistų manyti, kad muziejus priklausė būtent šiai draugijai. Archeologinių eksponatų buvimas „Sandoros“ muziejuje paliudytas tik vieną kartą – 1913 m. „Pagalboje“ išspausdintoje Viliaus Gaigalaičio informacijoje, kad „i Sandoros museuma yra padovanoti tuli radiniai is Skeriu: penki karoliai is margo stiklo bei gintaro, apyrankis ir tuli paszweitalai isz Zalwario (Bronses). Jie gaminasi isz Kapiniu ir yra apie 1500 Metu seni“<sup>15</sup>.

Apie bandymą steigti muziejų Klaipėdoje iki 1924 m. skelbta ir 1913 m. išleistoje Arturo Bitenso knygoje, kurioje pateikti duomenys, kad Klaipėdoje rengiamasi įsteigti miesto muziejų, minima, kad muziejui skirtos patalpos<sup>16</sup>. Apie muziejaus steigėjus, deja, neužsimenama. 1923 m. liepos 17 d. laikraštyje „Prūsų lietuvių balsas“ išspausdintoje žinutėje teigiama, kad „manoma, „Sandoros“ knygina suvienyti su valdišku knyginu ir muziejumi“<sup>17</sup>. Taigi, lyg ir galima būtų teigti, jog Klaipėdoje XX a. 2-ajame dešimtmetyje egzistavo du muziejai – „Sandoros“ bei „valdiškas“, tačiau kas ir kada įkūrė pastarąją įstaigą, neaišku.

<sup>7</sup> SCHERBRING, O. Mittheilung des stud. phil. Scherbring. *Sitzungsberichte der Alterthumsgesellschaft Prussia zu Königsberg in Pr. im fünfunddreißigsten vereinsjahre November 1878-1879*. Königsberg, 1879, S. 27–28; Tas pats tekstas: SCHERBRING, O. Mittheilung des stud. phil. Scherbring. *Altpreussische Monatsschrift*, 1879, Bd. 16, S. 493–494.

<sup>8</sup> Ibid.

<sup>9</sup> Sitzungsberichte vom 20. Juni 1879. *Sitzungsberichte der Altertums-gesellschaft Prussia zu Königsberg in Pr. im fünfunddreißigsten vereinsjahre November 1878-1879*. Königsberg, 1879, S. 67.

<sup>10</sup> VATER. Bronzeschmuck von Labaticken bei Prökuls (Ostpr.). *Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte*, Jhg. 1887. Berlin, 1887, S. 159–160.

<sup>11</sup> BEZZENBERGER, A. Accessionen des Prussia-Museums. *Sitzungsberichte der Altertums-gesellschaft Prussia für das achtundvierzigste Vereinsjahr (1892/93)*. 18. Heft. Königsberg, 1893, S. 133.

<sup>12</sup> PUTRIUS, J. *Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus proistorės...*, p. 3; PUTRIUS, J. *Mažosios Lietuvos muziejus...*, p. 12.

<sup>13</sup> TATORIS, J. *Senoji Klaipėda: urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Klaipėda, 1994, p. 234.

<sup>14</sup> *Pagalba. Krikszczioniszkas menesinis laiszkas*, 1911, Nr. 12, p. 164–165; *Pagalba. Krikszczioniszkas menesinis laiszkas*, 1913, Nr. 4/5, p. 53.

<sup>15</sup> *Pagalba. Krikszczioniszkas menesinis laiszkas*, 1913, Nr. 1/2, p. 22.

<sup>16</sup> BITTENS, A. *Führer durch Memel und Umgebung*. Memel, 1913.

<sup>17</sup> PUTRIUS, J. *Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus proistorės...*, p. 4.

Reikėtų paminėti ir dar vieną draugiją, kuri rūpinosi muziejaus Klaipėdoje steigimu – tai Kristijono Donelaičio (originaliame pavadinime – Donielaičio) draugija, įsteigta 1921 m. vietoj jaunimo draugijos „Jūra“. Ši organizacija 1922 m. balandžio 17 d. kreipėsi į laikraščio „Prūsų lietuvių balsas“ skaitytojus, ragindama juos pagelbėti įsteigti muziejų<sup>18</sup>. Deja, konkretnių žinių apie šią draugijos veiklą nėra.

Kokybiškai naujas muziejaus Klaipėdoje steigimo iniciatyvos etapas prasidėjo 1924 m., kai buvo įsteigta Krašto muziejaus draugija, kurios įkūrimo iniciatyvos ėmėsi kariškis, savamokslis archeologas Petras Tarasenka.

### **Krašto muziejaus draugijos įsteigimas ir pirmieji veiklos metai**

Po 1923 m. sausio įvykių Klaipėdoje dislokuotame Žemaičių kunigaikščio Butigeidžio pėstininkų pulke tarnavo vienas žymiausių Lietuvos archeologų – Petras Tarasenka<sup>19</sup>. Nors į Klaipėdą jis atvyko kaip kariškis ir čia gyveno tik iki 1926 m., tačiau paliko gana ryškų pėdsaką krašto kultūriname gyvenime. Klaipėdoje leidžiamoje periodikoje buvo išspausdinti keli jo straipsniai, susiję su Klaipėdos krašto archeologiniais ir mitologiniais objektais (Rambyno kalną, Tauralaukio „Velnio akmenį“)<sup>20</sup> bei serija kraštotyринių straipsnių, susijusių su Žemaitijos archeologinėmis vietomis. Gyvendamas Klaipėdoje, P. Tarasenka aplankė ir vienintelis kvalifikuotai bei išsamiai aprašė Hugo Scheu'aus (Hugo Scheu) ir Ericho Scheu'aus (Erich Scheu) sukauptą senienų kolekciją, eksponuotą Šilutės dvare<sup>21</sup>. Kad nenuilstantis archeologijos entuziastas ėmėsi aktyvios švietėjiškos veiklos, galima spręsti ir iš 1925 m. vasario 11 d. laikraštyje „Klaipėdos žinios“ paskelbtos žinutės, jog „Karo Mokslo Draugijos Klaipėdos Įgulos Ratelis š. m. vasario mėn. 15 d. 3 val. po piet Karininkų Kliube rengia paskaitą: „Piliakalniai ir Lietuvos valstybės vystymasis“. Skaitys Majoras Tarasenka. Paskaita bus iliustruojama archeologinėmis iškasenomis. Įėjimas veltui...“, bet „tik pp. karininkams rekomenduojant“<sup>22</sup>. Tačiau vienu iš svarbiausių P. Tarasenos, kaip archeologo ir kultūros veikėjo, nuveiktų darbų Klaipėdoje reikėtų laikyti jo pastangas įkurti vietinį muziejų.

1924 m. laikraštyje „Klaipėdos žinios“ buvo išspausdintas jo straipsnis, kuriame kviečiama vienyti pastangas steigti Klaipėdoje muziejų. Į pasiūlymą sureaguota gana operatyviai: 1924 m. birželio 20 d. įvyko Miesto ir krašto muziejaus draugijos steigiamasis susirinkimas. Draugijos pirmininku išrinktas gerai žinomas Klaipėdos krašto kultūros veikėjas Vilius Gaigalaitis<sup>23</sup>. Pirmąją valdybą sudarė taip pat Klaipėdos krašte gerai žinomos asmenybės: pirmininko pavaduotoju išrinktas dr. E. Scheu, sekretoriumi – Ambrosius, jo pavaduotoju – Jonas Žilius, išdininku – Jokūbas Stiklorius, biblioteką tvarkė dr. Kempas (Kemp), o muziejaus rengimo darbu rūpintis teko P. Tarasenkai<sup>24</sup>. Praėjus vos daugiau nei mėnesiui nuo Krašto muziejaus draugijos įsteigimo, „Klaipėdos žiniose“ pasirodė dar vienas P. Tarasenos straipsnis, kuriame jis dalijasi mintimis apie

<sup>18</sup> Ibid., p. 4.

<sup>19</sup> STEPONAVIČIENĖ, D. *Petras Tarasenka (1892–1962): biografinė apybraiža*. Vilnius, 1996, p. 16.

<sup>20</sup> TARASENKA, P. Klaipėdai reikalingas istorijos-archeologijos muziejus. *Klaipėdos žinios*, 1924 06 01, Nr. 99 (Priedas); TARASENKA, P. Koks turi būti Klaipėdos miesto muziejus. *Klaipėdos žinios*, 1924 08 03, Nr. 151 (Priedas).

<sup>21</sup> TARASENKA, P. Klaipėdai reikalingas...; TAMULYNAS, L. Šilutės dvarininkų Hugo ir Ericho Scheu'jų indėlis į Klaipėdos krašto proistorės ir archeologinius tyrinėjimus. *Kultūros paminklai*, 1998, Nr. 5, p. 43–44.

<sup>22</sup> Paskaita. *Klaipėdos žinios*, 1925 02 11, Nr. 311.

<sup>23</sup> Klaipėdos Muziejaus Draugija. *Lietuvos Keleivis*, 1924 06 26, Nr. 76, p. 2.

<sup>24</sup> Ibid.

būsimąjį muziejų<sup>25</sup>. Autoriaus išsivaizdavimu, muziejuje turėję būti šie skyriai: krašto gamtos; geografijos ir etnografijos; istorijos ir visuomeninio bendravimo; darbo; tautosakos; meno rinkinių; knygynas; archyvas. P. Tarasenos išsivaizdavimu, muziejus turėjo rūpintis, kad būtų „steigiama rezervatai gyviam apsaugoti nuo išnykimo; sekama medžioklė, žvejyba, žemės ūkis, saugojamos ir palaikomos visuomenėje sveikos senovės tradicijos, apsaugojami nuo išnykimo įvairūs senovės paminklai: piliakalniai, kapai ir kt.“<sup>26</sup>. Tokių funkcijų priskyrimas muziejui primena dabartinių Aplinkos apsaugos ministerijai ir Kultūros paveldo departamentui deleguotas funkcijas, tačiau, žinant P. Tarasenos idealizmą ir maksimalizmą, tokie jo siūlymai suprantami.

Iškart po draugijos įsteigimo jos nariais tapo ne tik 38 privatūs asmenys, bet ir Krašto direktorija<sup>27</sup>, Klaipėdos prekybos rūmai<sup>28</sup>. 1924 m. spalio 22 d. Muziejaus draugijai jau priklausė ir Klaipėdos, Šilutės bei Pagėgių apskričių tarybos, Klaipėdos miesto magistratas, Laukininkystės rūmai<sup>29</sup>. 1925 m. balandį joje buvo 70 privačių narių<sup>30</sup>.

Vienas iš įdomesnių pirmųjų draugijos veiklos metų rezultatų užfiksuotas spaudoje paskelbtoje visuotinio draugijos susirinkimo apžvalgoje<sup>31</sup>. Šioje žinutėje minima, kad „Draugijos valdyba įteikė Direktorijai projektą iškasimo įstatymo draug su uždraudimu išgabenti iš Lietuvos senovės radinius“<sup>32</sup>. Įdomiausia tai, kad toks įstatymas tikrai buvo išleistas 1925 m. spalio mėnesį<sup>33</sup>. Tai buvo perrašytas 1914 m. Vokietijoje galiojęs kasinėjimų įstatymas (*Ausgrabungsgesetz*), kuriame vokiškųjų administracinių vienetų ir valdymo įstaigų pavadinimai pakeisti atitinkamais lietuviškais. Kiek su šio įstatymo „kūrimu“ susijęs P. Tarasena, neaišku, tačiau tokio juridinio dokumento pasirodymas Klaipėdos krašto archeologijai galėjo labai pasitarnauti. Toje pačioje žinutėje, skirtoje Krašto muziejaus draugijos veiklai 1924 metais, galima perskaityti ir paskutinę informaciją apie P. Tarasenos veiklą šioje organizacijoje – faktą, kad jis sukonservavo iškaseną iš Dėglių<sup>34</sup>.

Netikėtai įsiliejęs į Klaipėdos kultūrinį gyvenimą, P. Tarasena taip pat netikėtai iš jo pasitraukė 1926 metais. J. Putriaus straipsnio mašinraštyje rašoma: „Iš šio straipsnio autoriaus pokalbių su P. Tarasena 1960 m. Kaune ir 1961 m. Punioje tenka konstatuoti, kad dėl įvairaus pobūdžio priežasčių jo dalyvavimas muziejaus draugijos veikloje buvo nepageidautinas ir jis pasitraukė“<sup>35</sup> (spau-doje skelbtame J. Putriaus straipsnyje<sup>36</sup> šios citatos nėra). Kas nepalankiai žiūrėjo į P. Tarasenos dalyvavimą draugijos veikloje ir kokios buvo tos „įvairaus pobūdžio priežastys“, deja, neaišku. Dar daugiau: paminėtinas faktas, kad išvykęs iš Klaipėdos P. Tarasena daugiau niekada (net ir po Antrojo pasaulinio karo) nebesidomėjo Klaipėdos krašto archeologiniais objektais. Tarp Lietuvos mokslų akademijos rankraščių skyriuje saugomos P. Tarasenos medžiagos apie Lietuvos piliakal-nius nėra informacijos nei apie vieną šios rūšies objektą iš Klaipėdos krašto, nors įvairiais duome-nimis, piliakalnių čia buvo (ir yra) kelios dešimtys.

<sup>25</sup> TARASENKA, P. Koks turi būti Klaipėdos miesto muziejus...

<sup>26</sup> Ibid.

<sup>27</sup> Klaipėdos Muzėjaus Draugijai... *Klaipėdos žinios*, 1924 09 19, Nr. 191.

<sup>28</sup> Prisidėjo Muzėjaus Draugijai. *Klaipėdos žinios*, 1924 09 21, Nr. 193.

<sup>29</sup> Klaipėdos krašto muzėjus. *Klaipėdos žinios*, 1924 10 22, Nr. 219.

<sup>30</sup> Krašto Muzėjaus draugijos visuotiniame susirinkime... In *Klaipėdos žinios*, 1925 04 17, Nr. 88 (364).

<sup>31</sup> Ibid.

<sup>32</sup> Ibid.

<sup>33</sup> Paliepimas Iszkasinėjimams daryti. *Klaipėdos Krašto Waldžios Žinios*, 1925 10 20, Nr. 100, p. 897–900.

<sup>34</sup> Krašto Muzėjaus draugijos visuotiniame susirinkime... *Klaipėdos žinios*, 1925 04 17, Nr. 88 (364).

<sup>35</sup> PUTRIUS, J. *Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus proistorės...*, p. 6.

<sup>36</sup> PUTRIUS, J. *Mažosios Lietuvos muziejus...*, p. 12.

Apibendrinant informaciją apie Krašto muziejaus draugijos Klaipėdoje steigimą ir pirmuosius gyvavimo metus, galima teigti, kad didžiausias nuopelnas (bent jau remiantis to meto spaudoje paskelbta informacija) steigiant draugiją teko ne V. Gaigalaičiui, kaip dažnai nurodoma, o P. Tarasenkai.

### **Krašto muziejaus draugijos ir Muziejaus veikla archeologijos srityje iki 1934 m.**

1924 m. įsteigtoji draugija ėmėsi propagandinės veiklos, kurios tikslas – skatinti visuomenę prisidėti prie būsimojo muziejaus fondų kaupimo. Šį tikslą stengtasi realizuoti mažiausiai dviem priemonėmis: organizuojant viešas paskaitas ir informuojant visuomenę apie draugijos veiklą bei būsimąjį muziejų spaudoje.

Kalbant apie viešas paskaitas, tai kai kurios jų buvo susijusios išimtinai su proistore ir archeologija. Be minėtos P. Tarasenkos paskaitos apie piliakalnių, spaudoje buvo skelbta, kad planuojamos prof. Eduardo Volterio paskaita apie kuršius ir prof. Richardo Dethlefseno (Richard Dethlefsen) paskaita „Įvadas į Klaipėdos krašto archeologiją“<sup>37</sup>. Ar pastarosios įvyko, nežinia, tačiau tikrai įvyko ir didelio atgarsio sulaukė 1926 m. bei 1931 m. organizuoti analogiški renginiai. 1926 m. kovo 20 d. gausia demonstracine medžiaga iliustruotą pranešimą „Iš Klaipėdos krašto proistorės“ (*Vorgeschichtliches aus dem Memelgebiet*) skaitė Šilutės dvarininko H. Scheu'aus sūnus, ilgametis prof. Adalberto Bezzenbergerio (Adalbert Bezzenberger) asistentas jo archeologiniuose tyrinėjimuose Klaipėdos ir Šilutės apylinkėse, Erichas Scheu'us<sup>38</sup>. Sutrumpintas šio pranešimo variantas buvo išspausdintas Klaipėdos dienraštyje „Memeler Dampfboot“<sup>39</sup>. 1931 m. kovo 10 d. „Viktorijos“ viešbučio salėje įvyko tuomet tik būsimojo vieno žymiausių Rytų Prūsijos archeologų Carlo Engelio (Carl Engel) paskaita apie priešistorinę kultūrą Klaipėdos krašte<sup>40</sup>. Šis pranešimas taip pat buvo išspausdintas kaip straipsnių serija jau minėto laikraščio „Memeler Dampfboot“ priede „Der Grenzgarten“, o vėliau išleistas atskira knyga<sup>41</sup>.

Informuojant apie muziejaus veiklą spaudoje, būdavo nepamirštama paraginti visuomenę į būsimąjį muziejų atnešti eksponatų, informuojama apie gautus eksponatus, išspausdinti keli kvietimai – apeliacijos į gyventojų savimone. Eksponatus iš gyventojų priiminėjo draugijos pirmininkas, krašto knygynas, miesto statybos įstaiga, miesto valdyba, apskričių viršininkai<sup>42</sup>. Apie archeologinių radinių kaupimą iki muziejaus atidarymo, be jau minėtos žinutės apie P. Tarasenkos sukonservuotas „iškasenas iš Dėglių“<sup>43</sup>, spaudoje paskelbta, kad 1927 m. „Ukininkas Kragininkas Augštvilkiuose ant savo lauko Žizdrynėj rado senus Lietuvių Karžygio kapus, Lietuvių Wyties ir Žirgo griaučius, skydą, šalną, Kardą ir t. t. atidavė Krašto Direktorijos muziejui“<sup>44</sup>. Nors pati radimvietė

<sup>37</sup> Klaipėdos krašto muzėjus. *Klaipėdos žinios*, 1924 10 22, Nr. 219.

<sup>38</sup> TAMULYNAS, L. Op. cit., p. 42–43.

<sup>39</sup> SCHEU, E. Vorgeschichtliches aus dem Memelgebiet. *Memeler Dampfboot*, 1926 04 07, 1926 04 08, 1926 04 11.

<sup>40</sup> Apie priešistorinę kultūrą Klaipėdos krašte. *Lietuvos Keleivis*, 1931 03 10, Nr. 56; Priešistoriniai laikai Klaipėdos krašte. Pranešimas dr. C. Engel iš Karaliaučiaus. *Lietuvos Keleivis*, 1931 03 12, Nr. 58.

<sup>41</sup> ENGEL, C. *Einführung in die vorgeschichtliche Kultur des Memellandes: Die Kultur des Memellandes in vorgeschichtlicher Zeit*. Memel, 1931.

<sup>42</sup> Krašto Muzėjaus draugijos visuotiniame susirinkime... *Klaipėdos žinios*, 1925 04 17, Nr. 88.

<sup>43</sup> Ibid.

<sup>44</sup> Lietuvių senovės Karžygys. *Lietuvos Keleivis*, 1927 04 01, Nr. 77.

neabejotina<sup>45</sup>, tačiau tolesnis žinutės tekstas, kuriame teigiama, kad „Šitas Wytis bus pašarvotas su skydu (ant kurio yra Šaulių kryžius), Šalmu ir kardu ir visais papuošalais Penktadienyj 1 valandą po pietų iškilmingai iškeltas ant Wilhelmo paminklo Liepų gatvėj“<sup>46</sup>, bei žinutės pasirodymo data (1927 m. balandžio 1 d.) verčia abejojti joje pateiktos informacijos patikimumu. Iki 1931 m. Klaipėdos krašte buvo rasta daugiau senienų, sietinų su proistoriniais palaidojimais: 1930 m. pavasarį Kopūstų kaime gyvenęs ūkininkas Jaguttis<sup>47</sup>, suaręs jam priklausančią žemę, eilinių kartą pririnko „rankų žiedų, sagčių ir kitokių papuošalų“<sup>48</sup>, tų pačių metų rudenį Pangėsų kaime „ukininko P. sūnus visai netikėtai bekasinėdamas išrausė žmogaus kaulų ir papuošalų nuo grabo“<sup>49</sup>. Kalėnų kaime rastas senienas perėmė Klaipėdos stoties viršininkas<sup>50</sup>. Tačiau, ar visi šie daiktai buvo pristatyti Klaipėdos krašto muziejaus draugijos globon, neaišku.

1931 m. be jokių pompastiškų iškilmių (bent apie jas spaudoje neužsimenama) rugsėjo 1 d. Muzikos mokyklos patalpose atidaryta Muziejaus ekspozicija, kuriai skirti du kambariai. Ekspozicija visuomenei buvo prieinama keturias valandas per savaitę: trečiadieniais ir sekmadieniais, nuo 12 iki 14 valandos<sup>51</sup>.

1931 metai analizuojant Muziejaus veiklą svarbūs ne tik tuo, kad buvo atidaryta ekspozicija, bet ir tuo, kad tais metais pradėta vesti Muziejaus eksponatų inventorinė knyga – Dienynas, kuris šiandien saugomas Mažosios Lietuvos istorijos muziejuje. Pirmasis Dienyno įrašas pažymėtas 1931 m. kovo 3 d., paskutinis – 1939 m. kovo 19 d. Šiame dokumente visi į Muziejų patekę eksponatai aprašyti keliais žodžiais, o proistorinių senienų atveju dažnai pateikti duomenys apie radimvietę, suteikta informacija apie šiuos daiktus perdavusį asmenį. Pirmosios proistorinės senienos, užfiksuotos Dienyne – tai radiniai iš Ramučių (*1 Bronze-Armband, 1 Bronze Ring aus Ramutten-Jahn. Gefunden v. Besitzer Kuršus auf einem Sandhügel am 23/8. 30*)<sup>52</sup> ir Aukštikiemių (*Arm-Hals- u. Finger-ringe, Stück eines Fibelnadel, – " – eines Holzhaarkammes, drei Silberring. Geschenk d. Herrn Frentzel – Beyme, vom d. Ausgrabungen im Jahre 1886 in Oberhof Kr. Memel*)<sup>53</sup> kapinynų. Į Muziejų patekusios senienos aprašytos gana lakoniškai, nepateikiant nei jų detalių aprašų, nei juo labiau piešinių. Iki 1934 m. Muziejaus eksponatų inventorinė knyga vesta beveik išimtinai tik vokiečių kalba, nors kai kurie įrašai užrašyti lietuviškai. Iki 1934 m. suregistruoti 796 eksponatai. Kiek tarp jų buvo archeologinių radinių – sunku nustatyti, nes šiame dokumente neužfiksuoti duomenys apie 314 (beveik pusę) eksponatų, į Muziejų patekusių 1933 m. (inventoriniai nr. 473–787). Grei-

<sup>45</sup> Valstybės archeologijos komisija. Dokumentai dėl Pagėgių apskrities Lauksargių, Nepertlaukių, Piktupėnų, Sakūtelio ir Venskų valsčių archeologijos paminklų apsaugos, 1936 m. *Kultūros paveldo centro archyvas Vilniuje* (toliau – KPCA), f. 1, ap. 1, b. 134, l. 270–272.

<sup>46</sup> Lietuvių senovės Karžygys. *Lietuvos Keleivis*, 1927 04 01, Nr. 77.

<sup>47</sup> Kopūstų (buv. Rušpelkių) kaimo ūkininkas Jagutis, kaip ir Ėgliškių k. gyventojas Blyžė, ne vieną dešimtmetį sėkmingai prekiaavo jų žemėse esančių kapinynų radiniais, juos parduodami visiems įmanomiems kolekcionieriams ir muziejams. Medžiagos iš šių ūkininkų plėšiamų kapinynų buvo Klaipėdos, Šilutės dvaro, Įsruties, Karaliaučiaus muziejuose. Tačiau didžiausius radinių kiekius supirko Berlyno muziejus.

<sup>48</sup> Čia kur musu praeities užkasti turtai (Apie atradimus Ukininko Jagucio iš Kopūstų Kalne Iškasenas). *Lietuvos Keleivis*, 1930 06 29, Nr. 149.

<sup>49</sup> Atrasti nežinomi ir seni kapai Pangesuose. *Lietuvos Keleivis*, 1930 10 02, Nr. 229.

<sup>50</sup> Valstybės archeologijos komisija. Dokumentai dėl Pagėgių apskrities Lauksargių, Nepertlaukių, Piktupėnų, Sakūtelio ir Venskų valsčių archeologijos paminklų apsaugos, 1936 m. KPCA, f. 1, ap. 1, b. 134, l. 40.

<sup>51</sup> Nuo 1 septemberio atidaromas Klaipėdos muziejus. Muziejus daug senovės daiktų turi ir mielai priims senovės radinius. *Lietuvos Keleivis*, 1931 08 27, Nr. 197 (Priedas).

<sup>52</sup> Klaipėdos Krašto Muziejaus Dienynas..., p. 1.

<sup>53</sup> Ibid.

čiausiai vis dėlto tai buvo archeologiniai radiniai, ką tarsi patvirtintų įrašas, kad jie buvo pritvirtinti prie lentelių Nr. I–XXXII<sup>54</sup>. Tokį spėjimą netiesiogiai patvirtina ir Jono Puzino archyve Lietuvos nacionalinėje bibliotekoje saugomi eksponatų (inventoriniai nr. 651 ir 652) piešiniai.

Kalbant apie Muziejaus draugijos veiklą iki 1934 m., atrodo, kad ši organizacija nepelnė pasitikėjimo tolimesnių Klaipėdos krašto regionų gyventojų akyse. Tai iliustruoja buvusio Karaliaučiaus muziejaus „Prussia-Museum“ archyvo likučiai, šandien saugomi Proistorės ir ankstyvosios istorijos muziejuje Berlyne. Pagal šią medžiagą galima spręsti, kad nors Klaipėdoje ir buvęs įkurtas muziejus, Klaipėdos krašto gyventojai apie įvairius radinius ir toliau informuodavo „Prussia-Museum“. Kaip pavyzdį galima pateikti Viešvilės bažnyčios kunigą Olschewskio (Olschewski) 1930 m. laišką apie radinius Viešvilėje<sup>55</sup>, kai tais metais buvo atrasti labai turtingi vikingų laikotarpio (IX–XI a.) kapai. Tokį dalies vietos gyventojų pasirinkimą, matyt, lėmė ne tik tai, kad Krašto muziejaus draugija buvo naujas darinys, bet ir tai, kad apie ją trūko informacijos vokieškoje spaudoje, o pateiktoji lietuviškuose dienraščiuose dažnai buvo lydimą prierašų, kad būtina išsaugoti lietuvių palikimą. Tai, be abejo, turėjo sukelti neigiamą save vokiečiais laikiusios Klaipėdos krašto gyventojų dalies reakciją. Minėtoji istorija su radiniais iš Viešvilės kapinyno įdomi ir dar vienu požiūriu. Sužinoję apie radinius ir supratę išskirtinę jų vertę „Prussia-Museum“ darbuotojai Klaipėdos krašto valdžiai netgi siūlėsi atlikti archeologinius tyrinėjimus, nurodydami, kad visi radiniai atiteks Klaipėdos muziejui, kad tyrimų išlaidas apmokės „Prussia-Museum“. Nors siūlymas ir buvo svarstytas įvairių institucijų lygiu, ką liudija kelios dešimtys lapų korespondencijos, išlikusios įvairiuose archyvuose<sup>56</sup>, vis dėlto vokiečių archeologinė ekspedicija Klaipėdos krašte neįvyko. Taip buvo prarasta unikali vokiečių ir lietuvių specialistų bendradarbiavimo archeologijos srityje proga.

Po 1933–1934 m. politinių pokyčių Vokietijoje, radikalai pakito ir Krašto muziejaus Klaipėdoje draugijos bei paties Muziejaus veikla.

### **Krašto muziejaus draugijos ir Muziejaus archeologinė veikla 1934–1939 m.**

1934 m. į Muziejaus draugijos visuotinį susirinkimą neatvyko vokiečių tautybės nariai<sup>57</sup>. Šis faktas nebuvo plačiau aptartas spaudoje, tokio dalies draugijos narių apsisprendimo priežastys nėra galutinai aiškios, tačiau galima spėti, kad jos susijusios su politiniais pasikeitimais Vokietijoje (nacionalistų partijos atėjimu į valdžią) ir proletuviškai nusiteikusios Klaipėdos krašto direktorijos susiformavimu 1934 m., kas padidino įtampą tarp provokiškai ir proletuviškai nusiteikusių Klaipėdos krašto gyventojų. Nepaisant dalies narių netekimo, Krašto muziejaus draugija stengėsi ir toliau palaikyti savo veiklą. Būtent nuo 1934 metų vis dažniau ties Dienyno įrašais apie į Muziejų archeologinius radinius atnešusius asmenis galima pamatyti prierašą *seminaristas* arba *spartesniosios gimnazijos moksleivis*. Pavyzdžiui, senienas iš Dvylių 1934 m. į Muziejų atnešė seminaristas

<sup>54</sup> Klaipėdos Krašto Muziejaus Dienynas..., p. 18. Archeologinių dirbinių saugojimas tvirtinant juos prie lentelių, o tiksliau kartono lapų, naudotas daugelyje to meto muziejų. Tai buvo labiausiai paplitęs metodas vizualiai pristatyti daugeliu atvejų trapius ir smulkius archeologinius eksponatus.

<sup>55</sup> Olschewski laiškas Prussia-Museum, 1930 m. liepos 2 d. *Museum für Vor- und Frühgeschichte (Proistorės ir ankstyvosios istorijos muziejus Berlyne)*, IX d PM-A553/1, l. 37.

<sup>56</sup> Korespondencija Viešvilės kapinyno tyrimų klausimu tarp įvairių žinybų ir privačių asmenų saugoma ne tik Berlyno muziejuje, bet ir Lietuvos nacionalinėje bibliotekoje bei kituose archyvuose. Tačiau tai – atskiros straipsnio tema.

<sup>57</sup> STIKLIORIUS, J. Mažosios Lietuvos kultūrinės organizacijos šiandien. In *Aukuras. Draugija tautos kultūrai kelti. Penkiolikos metų sukakties proga. Mažosios Lietuvos kultūrinio gyvenimo žinios*. Klaipėda, 1937, p. 169.

Klimkaitis<sup>58</sup>, radinius iš Aukštvilkių 1935 m. – seminaristė Herta Lengvenaitė<sup>59</sup>, senienas iš Paupelių – gimnazistė Irma L.<sup>60</sup>, radinius iš Laistų – gimnazistas Brinkys<sup>61</sup>. Toks mokytojų seminarijos ir spartesnėsios gimnazijos auklėtinių dalyvavimas gausinant Muziejaus eksponatus – neatsitiktinumas, mat 1934 m. vadovavimą Muziejui perėmė minėtose įstaigose lektoriumi dirbęs Emilis Naubūras. Nors ir neturėdamas tinkamo išsilavinimo, tapęs Muziejaus vedėju, E. Naubūras ėmėsi aktyvios archeologinės veiklos. 1935 m. ir 1936 m. kartu su Mokytojų seminarijos seminaristais jis vykdė kasinėjimus Dvylių ir Bandužių kapinynuose. Sprendžiant iš žinučių spaudoje<sup>62</sup> ir paties tyrimų vadovo straipsnio<sup>63</sup>, kasinėjimų metu dirbta pusdienį ar dieną, neatliekant jokios fiksacijos (bent apie tai spaudoje neužsimenama). Didelę naudą Muziejui, matyt, atnešė ne tik kasinėjimai, bet ir ekskursijos po Klaipėdos kraštą, kurių dalyviai susipažindavo su žinomais ir ieškodavo naujų archeologinių objektų<sup>64</sup>. 1935 m., pagal ataskaitą gubernatūrai, fonduose buvo 470 archeologinių eksponatų, 1937 m. Krašto muziejus turėjo apie 60 vnt. akmeninių kirvių ir apie 600 vnt. kitokių archeologinių senienų<sup>65</sup>. Paskutinė žinutė apie Muziejaus ekspoziciją spaudoje pasirodė 1939 m. vasario 11 d.<sup>66</sup> Joje užsimenama, kad Muziejuje „geležies amžiaus padarų yra per 600“. 1937 m. laikraštyje „Vakarai“ pasirodė vienas iš išsamiausių spaudoje skelbtų darbų, kuriame aptarta Krašto muziejaus veikla ir rinkiniai – tai A. Žiemo straipsnis „Kraštotyros darbai Klaipėdos krašte“<sup>67</sup>.

Kaip jau buvo užsiminta, Dienynas iki 1934 m. gegužės 5 d. vestas vokiečių, o vėliau stengtasi įrašus daryti lietuvių kalba, nors dažnai neapsieita be vokiškų terminų. Muziejaus dienyne šalia daugumos archeologinių eksponatų nurodyta, ant kokios lentelės jie buvę pritvirtinti. Iš viso 1933 m. muziejuje buvo 31, o 1939 m. – 67 tokios lentelės su archeologiniais eksponatais. Be istorinių senienų, Muziejaus dienyne užfiksuota ir daug kitų daiktų bei eksponatų, kaip antai: 1935 m. balandžio 15 d. įrašas byloja, kad sargas Jonas atnešė „vaizdą Vilniaus iš Žygimanto laikų (su užrašais kitoj pusėj)“, 1939 m. gegužės 2 d. dieną įsigytas „švirkštukas (kasinėjimams)“, tačiau šių eksponatų analizė nesusijusi su straipsnio tikslais ir ją tenka palikti kitiems tyrinėtojams.

Kaip minėta, pirmaisiais gyvavimo metais Krašto muziejaus draugiją entuziastingai parėmė Klaipėdos krašto valdžios įstaigos. Su centrine Lietuvos valdžia kontaktuoti buvo sunkiau. Valstybės archeologijos komisijos bylose užfiksuota, kad Krašto muziejaus Klaipėdoje veikla domėjosi ir ši komisija bei kitos Lietuvos valdžios įstaigos. Vienas iš reikšmingesnių tokių ryšių palaikymo atvejų susijęs su tuometinio Kauno universiteto Etnikos katedros docento dr. J. Puzino atvykimu į Klaipėdą 1935 m. vasarį. Šio atvykimo priežastys gali būti susijusios su Krašto muziejaus draugijos pirmininko

<sup>58</sup> Klaipėdos Krašto Muziejaus Dienynas..., p. 27–28.

<sup>59</sup> Ibid., p. 31.

<sup>60</sup> Ibid., p. 61.

<sup>61</sup> Ibid., p. 62.

<sup>62</sup> Jon. Bas., Klaipėdos mokytojų seminarijos I kl. mokinių iškyla į Žardę. *Lietuvos Keleivis*, 1935 09 26; Seminaristai daro archeologinius kasinėjimus. *Lietuvos Keleivis*, 1935 10 06; Šis tas iš archeologinių kasinėjimų Žardėje. *Lietuvos Keleivis*, 1935 10 10.

<sup>63</sup> NAUBŪRAS, E. Iš mūsų muziejinės veiklos. *Aukuras. Draugija tautos kultūrai kelti. Penkiolikos metų sukakties proga. Mažosios Lietuvos kultūrinio gyvenimo žinios*. Klaipėda, 1937, p. 108–110.

<sup>64</sup> ŠLAŽA, J. Melašių senkapiai. *Vakarai*, 1937 10 02, Nr. 228 (531), p. 5.

<sup>65</sup> Klaipėdos krašto kraštotyra. *Gimtasai kraštas*, 1937, Nr. 2/4 (14/16), p. 179–180.

<sup>66</sup> K.S., J. Klaipėdos krašto muziejų aplankius. *Vakarai*, 1939 02 11, Nr. 36 (946), p. 6.

<sup>67</sup> ŽIEMYS, A. Kraštotyros darbai Klaipėdos krašte. Klaipėdos krašto ir miesto muziejus. *Vakarai*, 1937 09 18, Nr. 216 (519), p. 5–6.

V. Gaigalaičio 1935 m. sausio 12 d. raštu Švietimo ministerijai dėl piniginių paramos<sup>68</sup>. Valstybės archeologijos komisijos medžiagoje užfiksuota, kad 1935 m. sausio 30 d. raštu šios ministerijos Kultūros reikalų departamento direktorius A. Juška pavedė J. Puzinui komandiruotės į Klaipėdą metu „surinkti žinių apie ten esamus senovės paminklus ir apie tai pranešti Valstybės Archeologijos Komisijai“<sup>69</sup>. Atvykęs į Klaipėdą, J. Puzinas Muziejaus draugijoje perskaitė paskaitą apie Klaipėdos krašto proistorę<sup>70</sup> ir, atrodo, teigiamai įvertino Muziejuje saugomą medžiagą ir jos reikšmę Lietuvos archeologijai. Nepaisant teigiamo Muziejaus įvertinimo, didesnės paramos nei iš Švietimo ministerijos, nei iš Valstybės archeologijos komisijos Krašto muziejus Klaipėdoje nesulaukė.

Iki šiol nėra galutinai ištirtas Krašto muziejaus ir „Aukuro“ draugijų tarpusavio santykių klausimas. Nors šios organizacijos buvo įkurtos atskirai, tačiau bent jau nuo 4-ojo dešimtmečio vidurio abiem draugijoms teko bendradarbiauti glaudžiau. 1937 m. išleistame „Aukuro“ draugijos įkūrimo penkiolikos metų sukakčiai paminėti skirtame leidinyje nemažai dėmesio skirta Krašto muziejui. Tai E. Naubūro straipsnis apie Muziejaus veiklą<sup>71</sup>, informacija apie Krašto muziejaus draugiją, kurioje gana teisingai pažymėta, jog Muziejaus draugijos įkūrimas 1924 m. buvo „pirmieji platesnio masto pabandymai kultūriniame gyvenime veikti su mūsų vokiškosios orientacijos kaimynais“<sup>72</sup>. Beje, atkreiptinas dėmesys, kad vokiečiai šiame sakinyje pavadinti kaimynais. „Aukuro“ draugijos įkūrimo penkiolikos metų sukaktuvėms skirtame leidinyje yra ir dar vienas gana įdomus straipsnis, kuriame rašoma apie ketinimus muziejų įkurti Klaipėdos pilies teritorijoje<sup>73</sup>. Toks sumanymas gimė 1930 m., švenčiant Vytauto Didžiojo mirties sukaktuves. Vytauto Didžiojo muziejaus pastatymui surinkta per 50 tūkst. litų, 1936 m. parengtas muziejaus pastato projektas (tiksliau, piešinys). Idėja galbūt vertintina ir teigiamai, tačiau šiuose ketinimuose labiausiai pribloškia numatytas pilies atstatymo projektas, pagal kurį ant daugiau nei trisdešimties metrų bokšto norėta uždėti vizualinį akcentą – lietuvišką namelį.

1938 m. kovo 2 d. buvo įsilaužta į Muziejaus patalpas. Aprašant šį įvykį laikraštyje „Vakarai“ užsimenama, kad Muziejaus patalpose ant sienų buvo sukabinėti įvairūs ginklai, kad šio įsilaužimo metu piktadariai išdaužę dėžės, kurioje saugotas monetų rinkinys, stiklą ir išbarstę monetas<sup>74</sup>. Kas dar buvę pavogta nenustatyta. Dienyne užfiksuota, kad šio įsilaužimo metu galėjęs dingti akmeninis skiltuvas (KMK inv. nr. 962)<sup>75</sup>. Po šio įvykio Krašto muziejus perkeltas į „Aukuro“ draugijos tų metų kovo mėnesį išsinuomotas patalpas Simono Dacho gatvėje.

Dar vienas labai svarbus ir lig šiol apie Krašto muziejų rašiusių autorių neminėtas faktas – tai, kad 1938 m. į Muziejų pateko Jūros upės regiono kraštotyrininko, Krašto muziejaus draugijos nario nuo 1924 m. Otto Schwarzenio (Otto Schwarzien) asmeninis senienų rinkinys. Muziejaus dienyno 1938 m. sausio 16 d. ir tų pačių metų kovo 30 d. įrašuose įregistruota per 50 archeologinių senienų iš

<sup>68</sup> Valstybės archeologijos komisija. Dokumentai dėl Alytaus, Biržų, Kauno, Kėdainių apskričių, Klaipėdos krašto archeologinių ir kraštotyros radinių rinkimo bei muziejų steigimo, 1924–1936 m. *KPCA*, f. 1, b. 48, l. 261.

<sup>69</sup> *Ibid.*, l. 269.

<sup>70</sup> Mūsų kraštas iš amžių lietuviškas. Iš dr. Puzino paskaitos Klaipėdos muziejaus draugijoje. *Lietuvos Keleivis*, 1935 02 03.

<sup>71</sup> NAUBŪRAS, E. *Op. cit.*, p. 108–110.

<sup>72</sup> STIKLIORIUS, J. *Op. cit.*, p. 169.

<sup>73</sup> Dvi Mažosios Lietuvos šventvietės. In *Aukuras. Draugija tautos kultūrai kelti. Penkiolikos metų sukakties proga. Mažosios Lietuvos kultūrinio gyvenimo žinios*. Klaipėda, 1937, p. 170–179.

<sup>74</sup> Įsilaužė į krašto muziejų. *Vakarai*, 1938 03 04, Nr. 52 (658), p. 8.

<sup>75</sup> Klaipėdos Krašto Muziejaus Dienynas..., p. 30.

įvairių Pagėgių apskrities vietovių, tačiau nenurodyti jas perdavę asmenys. Nors Dienyne neužfiksuota, kad šios senienos gautos iš O. Schwarziens, jo biografijose nurodoma, kad būtent tais metais ir būtent šiam muziejui jis perdavė savo surinktą senienų rinkinį<sup>76</sup>. Be to, kai kurie Dienyne 1938 m. kovo 30 d. įrašyti radiniai yra minimi O. Schwarziens straipsniuose. Pavyzdžiui, straipsnyje apie Vartūliškių piliakalnį jis mini faktą, jog piliakalnio pylime radęs pentiną<sup>77</sup>, o Dienyne 1938 m. kovo 30 d. ties radiniais nr. 1462 ir 1463 įrašytos dvi geležinio pentino dalys, rastos prie Vartūliškių piliakalnio. Daugiau nei dešimties 1932 m. O. Schwarziens straipsnyje apie akmens amžiaus radinius Jūros upės apylinkėse<sup>78</sup> minimų kirvukų, buvusių privačioje kolekcijoje, radimo aplinkybės ir radimo metai atitinka Dienyne užfiksuotas radimvietes ir radimo metus<sup>79</sup>. O. Schwarziens surinkta akmeninių kirvių kolekcija (ar bent didžioji jos dalis) ir šiandien yra tarp Mažosios Lietuvos istorijos muziejuje saugomų eksponatų, tačiau dėl neišlikusios informacijos apie jų senuosius inventorinius numerius iš šios kolekcijos pavyko identifikuoti tik vieną eksponatą – laivinio kovos kirvio pentį iš Kerkutviečių, ant kurio išliko užrašytas prieškarinis inventoriaus numeris 1475<sup>80</sup>.

Kad O. Schwarziens perdavė savo kolekciją Krašto muziejui, byloja apie šio žmogaus tikrąjį atsidavimą Draugijos tikslui, apsisprendimą dirbti kraštotyros labui nepaisant politinių pasikeitimų. Apie šią O. Schwarziens dovaną nutylėjo Draugijos ir Muziejaus valdžia, ir tai tarsi rodytų, kad tuo metu politiniai ir pseudotautiniai motyvai buvo aukščiau už pačią muziejaus idėją.

### Krašto muziejaus archeologinės kolekcijos likimas

Krašto muziejaus fondų likimas po 1939 m. Klaipėdos anšliuso ir jų patekimo į 1949 m. sukurta Klaipėdos kraštotyros muziejų aplinkybės istoriografijoje diplomatiškai apeita ir iki šios dienos buvo neaišku. Bandyta net teigti, kad jo „ekspوناتai išskirstyti po Rytprūsių muziejus“<sup>81</sup>, tačiau toks teiginys, bent jau kalbant apie archeologinių eksponatų kolekciją, niekuo neparemtas.

Apie Muziejaus veiklą 1939–1945 m. daug informacijos nėra, o ir esanti – neišsami. 1942 m. žurnale „Altpreussen“ išspausdintame Wolfgango La Baume's (Wolfgang La Baume) informaciniame straipsnyje „Die ostpreussischen Heimatmuseen“ minima, jog Klaipėdoje kuriasi (!!!) kraštotyrinis muziejus<sup>82</sup>. Kultūros švietimo įstaigų komiteto prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos medžiagoje yra išlikęs Muziejų ir Paminklų įstaigos skyriaus vyr. inspektoriaus Juozo Petulio 1945 m. rugsėjo 18 d. raštas „Referuojamasis pranešimas (muziejų reikalu Klaipėdos krašte)“ Švietimo liaudies komisaro pavaduotojai M. Meškauskienėi<sup>83</sup>. Šiame dokumente teigiama, kad „vokiečiai 1944 m. pasitraukdami iš Klaipėdos pasigrobė tik dalį pačių vertingiausių eksponatų (dokumentus

<sup>76</sup> GUTTZEIT, E. J. Schwarzen, Karl Otto. In *Altpreußische Biographie*. Band II, Lieferung 5. Hrsg. von K. FORSTREUTER, F. GAUSE. Marburg an der Lahn, 1963, S. 654.

<sup>77</sup> SCHWARZIEN, O. Vorgeschichtliche Spuren in Memelgebiet. *Der Grenzgarten*, 1929, Nr. 1; SCHWARZIEN, O. Der Wartulischker Schloßberg und der Pilskalnelis. *Der Grenzgarten*, 1929, Nr. 8 (*Memeler Dampfboot*, 1929 08 28 priedas).

<sup>78</sup> SCHWARZIEN, O. Steinzeitfunde im Juragebiet. *Der Grenzgarten*, 1932, Nr. 12 (*Memeler Dampfboot*, 1932 12 30 priedas).

<sup>79</sup> Klaipėdos Krašto Muziejaus Dienynas..., p. 58–60.

<sup>80</sup> SCHWARZIEN, O. Vorgeschichtliche Totenäcker im Juragebiet. *Der Grenzgarten*, 1933, Nr. 1 (*Memeler Dampfboot*, 1933 01 27 priedas); Klaipėdos Krašto Muziejaus Dienynas..., p. 60.

<sup>81</sup> AŠMYS, V.; GOCENTAS, V.; TAMULYNAS, L. Klaipėdos krašto muziejaus draugija. In *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. T. 2. Vilnius, 2003, p. 203–204.

<sup>82</sup> LA BAUME, W. Die ostpreussischen Heimatmuseen. *Alt-Preussen: Vierteljahresschrift für Vorgeschichte und Volkskunde*, 1942, 7. Jhg., 2. Heft, S. 30.

<sup>83</sup> *Lietuvos literatūros ir meno archyvas*, f. 476, ap. 1, b. 7, l. 1–2.

istor. reikšmės, iš tautodailės, numizmatikos ir įvairių), kiti – nežymi dalis – palikta. Išlikusių rinkinių dalis, be to, dar nukentėjo pačiu suirutės laiku. Šiuo laiku, Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Bibliotekos ir Muziejinių Ekspонатų Sektoriaus vedėjos drg. Labaransytės ir Miesto Liaudies Švietimo Skyriaus vedėjo drg. A. Liachavičiaus rūpesniu, dalis išlikusiųjų ekspонатų surankioti ir laikomi minėto sektoriaus patalpose, Liepojaus g. Nr. 49“.

Abu cituoti dokumentai nei patvirtina, nei paneigia, kad Antrojo pasaulinio karo metais Klaipėdoje buvęs kraštotyros muziejus (anot La Baume's, 1942 m. buvęs kūrimosi stadijoje) perėmė 1931 m. įkurto Krašto muziejus rinkinius.

Pirmosios Klaipėdos kraštotyros muziejaus direktorės B. Elertienės rankraštyje nurodyta, kad „1949 m. muziejus kūrėsi be jokios ekspонатų bazės <...> LTSR kultūros švietimo valdybos nurodymu buvo gauta ekspонатų iš Kretingos kraštotyros muziejaus: archeologijos – 275“<sup>84</sup>. Įrašai Klaipėdos kraštotyros muziejaus inventorinėje knygoje patvirtina šią informaciją. Joje užfiksuota, kad 1949 m. kovo 2 d. iš Kretingos muziejaus į Klaipėdą buvo atvežtas nemažas kiekis archeologinių ekspонатų. Visi šie daiktai (bent jau archeologinė kolekcija) – tai senojo Krašto muziejaus fondų likučiai. Kaip jie atsидūrė Kretingoje, – neaišku. Galima spėti, kad 1939 m. Vokietijai susigrąžinus Klaipėdos kraštą, Muziejaus archeologinę kolekciją į Kretingą pergabeno jo direktorius – jau minėtasis E. Naubūras, dėl savo politinių pažiūrų turėjęs persikelti į Lietuvą ir po 1939 m. dirbęs Palangos bei Kretingos gimnazijose. Kita galima versija, – kad Krašto muziejaus rinkiniai (tarp jų – ir archeologinė kolekcija) iki 1945 m. išliko Klaipėdoje ir tik po Antrojo pasaulinio karo dėl nestabilios situacijos buvo išgabenta į Kretingą, norint tinkamai apsaugoti ekspонatus. Deja, dėl dokumentų nebuvimo nė vienos versijos šiandien patvirtinti ar paneigti negalima. Akivaizdu tik tai, kad dalis senosios archeologinės kolekcijos 1949 m. į Klaipėdą grįžo iš Kretingos.

Senujų Krašto muziejaus ekspонатų sugrįžimas į Klaipėdą 1949 m. iškelia klausimą, kaip buvo identifikuotos jų radimvietės, nes jos pateiktos 1949 m. inventorinant ekspонatus. Ar radiniai buvo pritvirtinti ant originalių jau minėtų kartoninių lentelių, ar ant jų buvo etiketės su senaisiais inventoriniais numeriais, neaišku. Šiandieniniame Mažosios Lietuvos istorijos muziejuje yra tik du radiniai su senaisiais Krašto muziejaus inventoriniais numeriais – tai titnaginis durklas iš Kuršelių (Kuršlaukio?) (KMK inv. nr. 962, MLIM inv. nr. 453) ir jau minėto laivinio kovos kirvio iš Kerkutviečių pentis (KMK inv. nr. 1475, MLIM be inv. nr.).

Didelės dalies Krašto muziejaus archeologinės kolekcijos likimas iki šiol nežinomas. Kaip jau minėta, 1949 m. į Klaipėdos kraštotyros muziejų sugrįžo tik dalis archeologinių ekspонатų. Archyvinėje medžiagoje pavyko aptikti 22 archeologinių ekspонатų iš Krašto muziejuje buvusiųjų fotografijas: dvi fotonuotraukas J. Puzino archyve ir tris negatyvus su ekspонatais Kauno Vytauto Didžiojo muziejuje<sup>85</sup>. Iš pastarųjų vienas negatyvas (Nr. 927) dubliuojasi su J. Puzino archyve esančia nuotrauka<sup>86</sup>. Šioje medžiagoje užfiksuota keletas Krašto muziejaus ekspонатų, kurių šiandieniniame Mažosios Lietuvos istorijos muziejuje nėra: pentinas iš Kerkutviečių (KMK inv. nr. 1453)<sup>87</sup> ir rozetinė segė (smeigtuko galvutė?) su tutuliu iš Katyčių (KMK inv. nr. 693)<sup>88</sup>. J. Puzino fonde aptiktas ir vieno buvusio Krašto muziejaus Klaipėdoje ekspонato, kurio šiandien nėra Mažosios Lietuvos istorijos muziejuje – bronzinio įmovinio kirvio iš Kalotės (KMK inv. nr. 829) eskizas.

<sup>84</sup> ELERTIENĖ, B. [Be pavadinimo]: rankraštis..., p. 4.

<sup>85</sup> *Vytauto Didžiojo karo muziejus Kaune*, negatyvai Nr. 925–927.

<sup>86</sup> *Lietuvos nacionalinė biblioteka*, f. 52, b. 46, l. 39.

<sup>87</sup> *Ibid.*, f. 52, b. 46, l. 39; *Vytauto Didžiojo karo muziejus Kaune*, negatyvas Nr. 927.

<sup>88</sup> *Lietuvos nacionalinė biblioteka*, f. 52, b. 46, l. 40.

Nepaisant visų netekčių, 1924 m. įkurtos Krašto muziejaus draugijos pastangomis sukurto Krašto muziejaus kolekcijos likučiai šiandien yra sudėtinė Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus fondų dalis.

## Išvados

Apibendrinant Krašto muziejaus draugijos ir Krašto muziejaus Klaipėdoje veiklą darytinos kelios išvados.

Krašto muziejaus draugijos ir Krašto muziejaus veikla skirstytina į 1924–1933 ir 1934–1939 m. laikotarpius:

1924–1933 m. – tai Krašto muziejaus draugijos ir Krašto muziejaus kūrimo laikotarpis. Steigiant draugiją didžiausias vaidmuo teko lietuvių inteligentijai, o vienu iš pagrindinių jos kūrėjų reikia laikyti P. Tarasenką. Šiuo laikotarpiu Draugijos nariams pavyko mobilizuoti tiek vokiečių, tiek lietuvių inteligentiją. Archeologijos mokslo populiarinimo požiūriu draugija turėjo potencialą tapti Rytprūsių modelio visuomenine-moksline institucija, buvę sudarytos galimybės bendradarbiauti su Karaliaučiaus archeologais, kurių, deja, išnaudoti nepavyko.

Nepaisant aktyvios šviečiamosios veiklos, Krašto muziejaus draugija ir Krašto muziejus Klaipėdoje neįgavo visiško pasitikėjimo vietos gyventojų akyse kaip mokslo ir kultūros įstaiga. To priežastys – greičiausiai pernelyg aktyvi agitacija rūpintis lietuvių praeitimi, kas turėjo sukelti neigiamą vokiškosios gyventojų dalies požiūrį į šią organizaciją.

1934–1939 m. – tai Krašto muziejaus virtimas kraštotyros įstaiga, neturinčia jokio mokslinio potencialo. Tai lėmė dalies Draugijos narių (vokiečių) pasitraukimas iš jos veiklos 1933–1934 m. dėl politinių įvykių Vokietijoje. Išimtis – Kerkutviečių mokytojas kraštotyrininkas O. Schwarzenas, nepaisęs politinių pokyčių ir išlikęs ištikimas Krašto muziejaus draugijos idėjai bei perdavęs savo surinktą senienų kolekciją Krašto muziejui. Šiuo laikotarpiu muziejaus vedėjas E. Naubūro dėka organizuoti archeologiniai kasinėjimai ir dalies visuomenės (Pedagoginio instituto studentų ir spartesniosios gimnazijos moksleivių) įtraukimas į kraštotyrinę veiklą ir archeologinius tyrimus leido ne tik palaikyti Muziejaus veiklą, bet ir iširti keletą naujų archeologinių objektų.

## Literatūra

- AŠMYS, Vilius; GOCENTAS, Vytautas, TAMULYNAS Linas. Klaipėdos krašto muziejaus draugija. In *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. T. 2. Vilnius, 2003, p. 203–204.
- BANYTĖ-ROWELL, Rasa. Pozostałości zbiorów archeologicznych dawnych muzeów kraju Kłajpedzkiego. In *Archeologia ziem pruskich. Nieznane zbiory i materiały archiwalne*. Ostróda, 15-17 X 1998. Red. M. J. HOFFMANN, J. SOBIERAJ. Olsztyn, 1999, s. 27–39.
- BEZZENBERGER, Adalbert. Accessionen des Prussia-Museums. *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia für das achtundvierzigste Vereinsjahr (1892/93)*, 18. Heft. Königsberg, 1893, S. 128–145.
- ELERTIENĖ, Bronė. *Klaipėdos kraštotyros muziejus: tarnybiniam naudojimui*. Klaipėda, 1975.
- ELERTIENĖ, Bronė. [Be pavadinimo]. Rankraštis. Klaipėda, 1994. *Mažosios Lietuvos istorijos muziejus*, inv. nr. 39828.
- ENGEL, Carl. *Einführung in die vorgeschichtliche Kultur des Memellandes: Die Kultur des Memellandes in vorgeschichtlicher Zeit*. Memel, 1931.
- GUTTZEIT, Emil J. Schwarzen, Karl Otto. In *Altpreußische Biographie*. Band II, Lieferung 5. Hrsg. von K. FORSTREUTER, F. GAUSE. Marburg an der Lahn, 1963, S. 654.
- PUTRIUS, Jonas. *Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus proistorės bruožai*. Mašinraštis. Klaipėda, 1989. *Mažosios Lietuvos istorijos muziejus*, inv. nr. 1480.
- PUTRIUS, Jonas. Mažosios Lietuvos muziejus Tarpukario laikais. *Mažoji Lietuva*, 1991 12 12, Nr. 47 (137), p. 12.
- SCHERBRING, O. Mittheilung des stud. phil. Scherbring. *Sitzungsberichte der Alterthumsgesellschaft Prussia zu Königsberg in Pr. im fünfunddreißigsten vereinsjahre November 1878-1879*. Königsberg, 1879, S. 27–28.
- SCHERBRING, O. Mittheilung des stud. phil. Scherbring. *Altpreußische Monatsschrift*, 1879, Bd. 16, S. 493–494.
- STEPONAVIČIENĖ, Daiva. *Petras Tarasanka (1892–1962): biografinė apybraiža*. Vilnius, 1996.
- TAMULYNAS, Linas. Šilutės dvarininkų Hugo ir Ericho Scheu'jų indėlis į Klaipėdos krašto proistorės ir archeologinius tyrinėjimus. *Kultūros paminklai*, 1998, Nr. 5, p. 36–47.

TATORIS, Jonas. *Senoji Klaipėda: urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Klaipėda, 1994.

VATER. Bronzeschmuck von Labaticken bei Prökuls (Ostpr.). *Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte*, Jhg. 1887. Berlin, 1887, S. 159–162.

## THE SOCIETY OF REGIONAL MUSEUM AND THE REGIONAL MUSEUM IN KLAIPĖDA. ARCHAEOLOGICAL ACTIVITY IN 1924–1939

**Linas Tamulynas**

Vilnius University, Lithuania

### Summary

The public organizations, whose aim was to collect and investigate prehistoric and ethnographic data and establishment museums, began their activities in East Prussia from the middle of the 19th century. The intellectual community of Klaipėda joined with organizations that had been founded in Königsberg, Insterburg and Tilsit.

The first attempt to create a museum, open to the public, was the Klaipėda Gymnasium's collection of antiquities. Periodicals from the end of the 19<sup>th</sup> century reference this collection. In the beginning of the 20th century, the society "Sandora" founded a museum. Periodical of that time period indicated the possibility of Klaipėda's city government sponsoring the museum.

When the Republic of Lithuania annexed the Klaipėda region in 1923, the organization began a new phase. In 1924, the Regional Museum Society was established. The following stages of its activity can be identified:

1. 1924-1933 – establishment of the Regional Museum and Society of the Regional Museum. Petras Tarasanka, an officer in the Lithuanian army and an amateur archaeologist, organized the activities of the Society. Until 1933, the Lithuanian and German nationals took part in the Society's activities. Public lectures were organized; of note was a lecture by Dr. Erich Scheu "On the Prehistory of Klaipėda region" held on March 20, 1926, and the lecture of Königsberg Museum "Prussia-Museum" employee Dr. Carl Engel on the prehistoric culture in the Klaipėda region, held on March 10, 1931. As a result of the Society's activity, the Regional Museum was opened in Klaipėda on September 1, 1931. The Society and the Museum were active educational institutions. Nevertheless, local residents did not fully support its cultural and scientific activities. Presumably, local residents of German nationality reacted negatively to the Societies goal of preserving Lithuania's past.

2. 1934-1939 – the Regional Museum turned into a local regional studies organization without serious intellectual potential. The withdrawal of a significant part of the Society's members (Germans), because of the political events of 1933-1934 in Germany, caused this transformation. The only exception was O. Schwarzien, a teacher and amateur historian from Kerkutwethen. Despite the political situation, he was an adherent of the Society's idea and donated his collection of antiquities to the Regional Museum. E. Naubūras, head of the Museum, organized several archaeological excavations. He attracted public participation (mostly students from Pedagogical Institute and Gymnasium) to this activity and stimulated wider interest in regional studies. Thus, the activity of the Museum was facilitated and several new archaeological sites were discovered.

*Iteikta 2008 10 06*